

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

135:1 • 2015

Skriv "Jag älskar dig!" och du älskar mer!

KEKKE STADIN* *Södertörns högskola*

Brita Planck, *Kärlekens språk: adel, kärlek och äktenskap 1750–1900* (Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet 2014). 201 s.

Utgångspunkter

Brita Plancks avhandling handlar om kärlek. Avhandlingen tar sin avstamp i den livaktiga diskussion som funnits om vilken betydelse som kärlek hade för äktenskapsbildningen i äldre tid. Men, konstaterar Planck, många av dem, som studerat detta, har inte problematiserat kärleken i sig. Det är alltså detta som Brita Planck avser göra i sin avhandling.

Syftet är att genomlysna hur svensk adel såg på kärlek och äktenskap från mitten av 1700-talet och fram till slutet av 1800-talet. Ytterligare ett syfte med avhandlingen anges vara att visa hur och varför uttryck för och upplevelse av kärlek förändrades under samma period. Det tvehövdade syftet tydliggörs i avhandlingens uppläggning i två avgränsade delar, vilka fokuserar på respektive syfte. Den första empiriska delen omfattar 37 sidor medan den andra delen är på 63 sidor; tyngdpunkten ligger i den andra delen.

Studien är gjord utifrån ett känslöhistoriskt perspektiv och avhandlingens analys bygger på tre teoretiska ingångar. Den första utgångspunkten är vad som kallas den romantiska kärleken, alltså den moderna västerländska kärleken, så som den definierats av Ronny Ambjörnsson. Den andra teoretiska inspirationskällan är Niklas Luhmanns teori om hur kärlekens semantik, och därmed också själva känslan, förändrats över tid. Under tidigmodern tid karaktäriserades kärleken, enligt detta synsätt, av vad som kallas "galanteriet", som endast syftade till att behaga utan att kräva engagemang. Under slutet av 1700-talet skulle denna typ av kärlek, enligt Luhmann, ha ersatts av den moderna kärleken där vänskap kopplades till kärleken och därmed blev

* Professor i historia; fakultetsopponent

kärleken mer intim. Luhmanns teori används för att studera *hur* känslan förändrades.

Den tredje och sista teoretiska ingången har hämtats från William Reddys teori om känslomässigt lidande som en drivkraft för förändring. Det som särskilt används i avhandlingen är Reddys begrepp "emotiv". Det går ut på att uttalanden om känslor är performativa och faktiskt medför förändringar. Alltså om jag säger "jag älskar dig" så påverkar det mig så att jag faktiskt också börjar älska dig lite mer. Det kopplas till det som psykologerna brukar kalla *priming*, det vill säga att sådant vi känner igen reagerar vi snabbare på. Reddys teori används för att förklara *varför* känslorna förändrades.

Metodpresentationen är relativt kort. Den första empiriska delen har genomförts på makronivå där de enskilda uppgifterna, enligt "de sällsynta beläggens krav" samlats i en katalog. Denna katalog, som finns som bilaga i slutet av boken, är uppbyggd kring respektive äktenskap och innehåller alla referenser till dessa. Metoden i del 2 beskrivs som mikronivå. Exakt vad som avses med detta, mer än att författaren gjort en närläsning av breven, får vi tyvärr inte veta. Mycket talar dock för att den åtföljande noten (41) som handlar om mikrohistoria, är missvisande.

Innehåll och resultat

I den första delen görs en kombinerad kvantitativ och kvalitativ analys av ett större källmaterial omfattande omkring 300 äktenskap rörande de normsystem som omgav adelns äktenskapsbildning. Här är två frågor styrande: 1) Vem hade makten över äktenskapet inom adeln och hur stort inflytande hade individen över valet av äktenskapspartner? 2) Hur valde man äktenskapspartner inom adeln, hur resonerade man och vilket värde gav man faktorer som börd, besuttenhet och kärlek?

I denna del prövas en rad föreställningar som Planck menar har funnits om adelns äktenskap och hon kan falsifiera flera av dem. Det gäller exempelvis föreställningen om att adelsdöttrar gifte sig väldigt tidigt. Från 1600-talet och framåt var kvinnornas medianålder vid giftermålet 23 år, vilket var lägre än inom andra samhällsskikt, men inte extremt lågt. Ett annat intressant, men knappast förvånande resultat, är att bevakningen av de unga, och då framför allt döttrarna, var hårdare under 1800-talet än den hade varit under 1700-talet. Äktenskap över ståndsgrensarna var inte ovanliga, och när det skedde var det med personer som hade ett ekonomiskt eller kulturellt kapital som uppväggde avsaknaden av adelskap.

Brita Plancks slutsats av studiens första empiriska del är att under hela perioden såg adeln äktenskapet som en kärleksmanifestation; äktenskap och kärlek ansågs höra ihop. Men det fanns individer som av olika skäl varit tvungna att dagtinga med detta sitt främsta önskemål. Det var möjligt att

gifta sig utan kärlek om den tilltänkta var tillräckligt rik eller av hög börd.

I avhandlingens andra empiriska del utgör två förlovade pars brev utgångspunkt för studien. Det är dels de kärleksbrev som Carl Sparre och Ulrika Strömfelt skrev till varandra under perioden maj–oktober 1756, omfattande 71 brev skrivna företrädesvis på franska, och dels är det brevväxlingen mellan Fredrik von Essen och Aurore Brahe, som pågick från maj 1858 till juli 1859. Det rör sig här om 87 brev. Frågeställningen för denna del är: 1) Hur konstruerades en kärleksrelation i mitten av 1700-talet respektive mitten av 1800-talet och hur kan skillnaderna förklaras? 2) Hur förändrades kärleks-emotiven över tid och hur påverkade det upplevelsen av kärlek? 3) Hur kan förändringarna förklaras ut ett känslöhistoriskt perspektiv?

I kapitlet "Brev som relationsarena" studerar Planck hur de två paren utvecklade sina kärleksrelationer i breven. Det handlar om hur de skapade gemenskap och närvaro genom att exempelvis berätta nyheter och skvaller och att återberätta gemensamma minnen.

I kapitlet med rubriken "Brev som kärleksmedium" studeras känslouttrycken i de båda brevväxlingarna och utifrån dessa diskuteras förändringar av föreställningar om kärlekens väsen mellan 1700- och 1800-talet. En skillnad är, enligt Planck, att medan breven från 1700-talet kännetecknas av försök att skapa fysisk närhet präglas de från 1800-talet mer av förtrolighet. Sparres och Strömfelts brev beskrivs som ett experimenterande i förståelsen av vad kärlek är, men också som sentimentala och känslösa, medan von Essens och Brahes brev är mer prosaiska och de upprepar också gemensamma minnen. I båda fallen ses den täta brevväxlingen som en slags *priming* där den kontinuerliga upprepningen av kärleksuttryck förstärkte den redan existerande känslan för både den som skrev och den som tog emot brev.

En slutsats är att kärleksretoriken i 1700-talets brev var en del av den process genom vilken förståelsen av kärlek förändrades. Kärleksbreven bidrog till ett nytt sätt att uttrycka kärlek och bidrog till en ny förväntan på hur kärlek skulle kännas och upplevas.

Studiens reliabilitet

Källhanteringen är god. Sex noter med hänvisningar till de två handskrivna brevväxlingarna har kontrollerats och lika många noter med hänvisningar till en rad tryckta källor. Dessa är helt utan anmärkningar och tolkningen av de brev som skrivits på franska är god. Däremot finns en del frågetecken kring användningen av tidigare forskning. Det mest frapperande är att tre skrifter visserligen finns upptagna i litteraturförteckningen, men de har inte alls använts i avhandlingen. Det är Karin Johannissons artikel "Att skriva känslornas historia – går det?" som är publicerad i vänboken till Christina Florin (2008); det är *Kärlekens makt och tårar: En evig historia* av Arne Jarrick

från 1997 och Eva Helen Ulvros *Kärlekens villkor: Tre kvinnoöden 1780–1880* från 1998. Tre så pass centrala svenska verk inom avhandlingens forskningsfält kunde med fördel ha använts i diskussionen. Det också olyckligt att Christina Douglas ibland kallas Marie, medan Angela Rundqvist omtalas som Agneta på flera ställen i brödtexten.

Studiens validitet

Ett av avhandlingens två syften uppges vara att "visa hur och varför uttryck för och upplevelse av kärlek förändrades" I kapitel sex, där detta studeras, uppges att utifrån de båda brevväxlingarna ska "skillnader i föreställningar om kärlekens väsen" diskuteras (s. 115). I sammanfattningen slutligen står det att studien gäller "såväl synen på kärleksäktenskapet som kärlekens beskaffenhet" (s. 145). Det finns alltså en glidning i formuleringen av vad som ska studeras, från upplevelse till föreställning och slutligen beskaffenhet. Det finns givetvis en förbindelse mellan dessa tre aspekter, som med fördel kunnat diskuteras utförligare, men de är inte synonyma.

Den empiriska analysen ger vid handen att det är ändå är hur upplevelsen av kärlek förändrades mellan 1700- och 1800-talen som står i fokus för undersökningens andra del. Men, som författaren skriver på sidan 20: "Kan man någonsin förstå upplevelsen av känsla hos en annan människa i en annan tid?" Frågan är befogad och ger upphov till en rad följdfrågor, som med fördel kunde ha fått en fördjupad diskussion. Hur mycket av det som står i breven är direkt kopplat till tiden, som är det författaren vill studera, och vad kan hänföras till brevgenren och till den enskilda personens rent språkliga förmåga att uttrycka sig i skrift? Hur mycket av en upplevelse är kopplat till personligheten och förmågan att känna och uppleva intensivt eller mindre intensivt och till hur väl skribenten och mottagaren av brevet kände varandra?

Frågan kan illustreras med många exempel; här ger jag ett. Planck skriver att det var troligt att Carl Sparre och Ulrika Strömfelt kände varandra innan förlovningen, men det finns ingenting som visar att de hade känslor för varandra. Det är inte osannolikt att det var drottningen, Lovisa Ulrika, som tussade ihop de två i samband med att Ulrika Strömfelt tog avsked från sin tjänst vid hovet några veckor före förlovningen. Fredrik von Essen och Aurore Brahe däremot hade troligen redan en utvecklad kärleksrelation, eller åtminstone känslor för varandra, när brevväxlingen inleddes. Finns det inte en risk att dessa omständigheter förstärker eller till och med är avgörande för skillnaderna i uttryckssätt?

Kärlek är ett centralt begrepp i denna studie. Men vad menar författaren när hon skriver om kärlek? Läsaren får leta, men på sidan 19 finns en mening som kan läsas som en indirekt definition: "Att kärlekens uttryck förändras

över tid och att uttrycket skapar en föreställning av känslan som man förhåller sig till, är enligt min mening en betydligt mer fruktbar tanke..." Kärlek beskrivs alltså som en känsla. I modern tid, kopplat till det som omtalas som romantisk kärlek, brukar kärlek beskrivas så, men frågan är om kärlek per definition är en känsla, alltså om den alltid har uppfattats så. När vi vid vigseln lovar att älska någon tills döden skiljer oss åt, lovar vi då verkligen att ha en särskild känsla för en person i all vår framtid? Är det över huvud taget möjligt? Eller skulle det möjligen kunna vara så att vi lovar vi att alltid bemöta personen på ett kärleksfullt sätt?

Den som någon gång varit förälskad håller nog med att förälskelse är en känsla, eller snarare en kraft, men är förälskelse samma sak som kärlek? Jag är osäker, men psykologer brukar vanligen beskriva detta som två olika storheter. Det hade varit en fördel om Brita Planck hade problematiserat kärleksbegreppet ytterligare och diskuterat förhållandet mellan äktenskaplig kärlek och förälskelse och kanske också vad som skiljer äktenskaplig kärlek från exempelvis kärlek till de egna barnen.

Avhandlingens andra del, där upplevelsen av kärlek studeras, bygger på brev skrivna under de två parens förlovningstid, när de inte känt varandra särskilt länge. Kan det möjligen vara så, att det snarare är parens förälskelse vi möter i dessa brev och kanske också deras föreställning om kärleken när de var förälskade? Om hon vill studera den äktenskapsgrundande kärleken, varför har hon då enbart läst kärleksbrev från förlovningstiden och inte från den tid då de faktiskt var gifta och levde i en kärleksrelation?

Ordet "galant" intar, i anslutning till Niklas Luhmanns teori, en viktig roll i avhandlingen. Det är i denna teori kopplat till tidigmodern tid. I Plancks studie är det i synnerhet Sparres brev som beskrivs som galanta. Här nämns även "galanta epitet", "galanta kärleksförklaringar", "galant retorik" samt "artigt och galant". Ordet framstår som centralt i analysen, men det är oklart om det används som ett teoretiskt begrepp, eller om det även används som en term. En definition av galant och en diskussion kring dess användning i studien hade kunnat göra analysen mer pregnant och mer lättförståelig för läsaren.

Urval

I kapitel tre, "Att välja den rätta", studeras de faktorer som adeln tog hänsyn till vid valet av äktenskapspartner. De tre faktorer författaren tar upp är börd, besuttenhet och kärlek. Det är förvisso rimligt att anta att de var viktiga, men det finns ingen motivering till varför studien begränsats till enbart tre faktorer och till just dessa tre. Presenterade citat och exempel visar att det även fanns andra faktorer, som kunde ha stor betydelse vid valet av äktenskapspartner. I citatet av Hans Wachtmeister på sidan 49 står följande:

"Jag tror mig hafva funnit föremålet för mina drömmar: 16 år, ingen skönhet, men mycken älskvärdhet, intet tillgjort sätt, talanger, börd – om du så vill: rikedom, inga systrar och bröder". Varför har skönhet, karaktär och talanger, som var viktiga för honom, uteslutits utan motivering? Andra exempel på uteslutna faktorer gäller den tilltänktes värderingar. Det gäller dels Carl Sparre och Ulrika Strömfelt, vilka båda uppges ha varit hattpartister och dels (s. 63) Sophie Sparre som inte ville svara ja på Carl August Ehrensvärds frieri förrän han lovat sköta sina affärer och att lägga band på sina blasfemiska åsikter. Visar inte detta att politiska och religiösa och kanske även andra värderingar också kan ha varit viktiga faktorer, värda att undersöka?

"Kärlekens språk" är en välskriven och väl sammanhållen avhandling där många moderna föreställningar om adelns syn på kärlek och äktenskap under 1700- och 1800-talen falsifieras. Studien presenterar många och intressanta resultat inom ett område där det inte har funnits särskilt mycket svensk forskning. Men det finns på några ställen glidningar i begrepps användningen och urval som inte motiveras. Detta hade kunnat undvikas med fördjupade diskussioner kring metod, definitioner och urval.